

NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEK TÖRTÉNETE

Elfeledett elit. A zsidók nemesi rangra emelése az Osztrák Császárságban

Županič, Ján: *Zapomenutá elita. Nobilitace Židů v Rakouském císařství. = Historický časopis. 67. r. 2017. 1. no. 47-78. p.*

A zsidók nemesi rangra emelésének tanulmányozásával eddig viszonylag kevesen foglalkoztak. Alapműnek tekinthető a bécsi Genealógiai és Heraldikai Társaság elnökének, „Adler” Hansse Jäger Sustenaunak kéziratban maradt disszertációja, amelyben a nemesi rangra emelt zsidó családok sorsát dolgozza fel az 1848. évet megelőző időszakban, továbbá tartalmazza az 1500-tól 1918-ig nemesi rangot szerzett zsidó származású családok felsorolását is.

A tanulmány szerzője a már megjelent genealógiai kiadványok, és a németországi és ausztriai archívumok forrásanyagai segítségével igyekszik feltárni azoknak a zsidó származású személyeknek a pontos számát, akik nemesi rangra emelkedtek Ausztriában. Bemutatja azokat az időszakokat, amelyek mérföldkőnek számítottak a nobilitáció fejlődésében, felvázolja a nemesi rang elnyerése következtében a szociális struktúrákban bekövetkezett változásokat, és ebből a szempontból összeveti a zsidó származású nemességet a Monarchia nemességével.

Az irattári források alapján 1789-1918 között 260 személyt emeltek nemesi rangra, ebből 233 zsidó vallásút (ebből 24 főt ismételtén, volt, akit már harmadik alkalommal), ez a szám azonban 133-ra csökken, ha kizárólag a saját érdemből szerzett nemesi rangot számoljuk.

De miért is vágytak a zsidók nemesi címre? Hiszen az 1867-es alkotmány teljes politikai és állampolgári jogot biztosított számukra. Az 1848. évet megelőző időszakban azonban ez nem volt így. Az ural-

kodó csupán a nemesi címer és a nemesi előnév elnyerése után adott a módosabb zsidóknak bizonyos kiváltságokat (szabad kereskedelem joga, ingatlan birtoklásának joga a gettón kívül is), de nemesi címüket csupán a 18. század végétől kezdik elismerni. A két időszak közötti határ az 1848. év volt.

A zsidó elit felemelkedésében a Monarchia csehországi területén rendkívüli szerepet játszottak a dohánymonopóliumban résztvevő kereskedők, a Dobruschka család (18. sz. végén konvertáltak, felvették a Schönfeld nevet és 1778-ban felvételt nyertek a nemesi rendbe) és a Hönig család (az állami szervekkel ápoló kiváló és szoros kapcsolatainak következtében az 1760-as évek elején bérbe vehették az osztrák és a cseh területet ellátó dohánymonopóliumot). 1764-ben megalakult a zsidó kereskedők konzorciuma, melynek mindkét család a tagja volt. A Hönig család a konzorcium alapítójaként jutott igen magas társadalmi pozícióhoz, Abraham Hönig 1781-ben átkeresztelkedett és felvette az Adam Albert Josef nevet, majd 3 évvel később nemesi rangot és nevet kapott (Hönig von Henickstein), legidősebb testvére Israel Löbl 1789-ben a Monarchia első zsidó vallású állampolgáraként Hönig von Hönigsberg néven nemesi rangra emeltetett.

Mind a Hönig, mind a Dobruschka családdal rokoni kapcsolatban álló Joachim Popper az államnak és a Habsburg-háznak tett érdemeiért 1790-ben II. Lipót által nyert felvételt a nemesi rendbe. 1780-tól uralkodói engedéllyel kiköltözhetett a gettóból, majd Prágában és Pilzenben házakat vehetett és a keresztények között élhetett.

A 18. és a 19. század fordulóján már jól látható, hogy a nemesi rang elnyerése egyre inkább összefüggött az államnak, a Monarchiának tett értékes szolgálatok (hadi műveletek finanszírozása, a hadsereg anyagi támogatása, hadirokkantak támogatása, stb.) elismerésével. Nathan Adam Arnsteiner *freiherr*-ré való kinevezése is hasonló okokra vezethető vissza.

A zsidó közösség tagjainak ajándékozott nemesi rang azonban magával hozott bizonyos problémákat is: pl. nagybirtokossá válhattak, ezáltal katolikus jobbagyok uraivá, egyházi és oktatási patronátussá is, és ezen jogokat sokan elfogadhatatlannak tartották. Miután Israel Hönig megvette a Velm nevezetű egykori egyházi birtokot, az alsó-ausztriai

rendek nem voltak hajlandók maguk közé fogadni, sőt halála az örökössei kénytelenek voltak eladni a birtokot a már említett rend folyamatos ellenállása miatt.

A zsidó származású nagybirtokosok száma 1848 után kezdett gyorsabban növekedni, miután sikerült megegyezésre jutni a katolikus egyházzal: a nagybirtok megvásárlása után a zsidó tulajdonos általában átruházta patronátusi jogát a nagybirtok katolikus (ill. keresztény) valóságú intézőjére.

A nemesi rang megszerzése a zsidó származásúak számára nem járt ugyanolyan előnyökkel, mint amilyenekben a keresztény nemesek részesülhettek: pl. nehezen juthattak nagybirtokhoz, utódaik nem örökölhették a címet. Mégis sok előnnyel is járt a nemesi cím birtoklása: fegyvert viselhettek, szabadon kereskedhettek, a gettó területén kívül is vásárolhattak ingatlant, egyszerűbbé vált számukra az állami szervekkel való intézkedés. Paradox módon gyakran egyszerűbb volt számukra nemesi rangra emelkedni, mint polgári jogokat kivívni.

Mária Terézia 1471, II. József 363, II. Lipót 131 és I. /II. Ferenc 2061 személynek ajándékozott nemesi rangot. Ez az 1848 március előtti időszakban mindössze 32 zsidó vallású személyt érintett, akik közül 11 főt több alkalommal is nemesi rangra emeltek (Bernhard Eskelest három alkalommal). Az 1789-1848 között nemesi rangot kapott zsidó származású új nemesek szociális hátterét tekintve elmondható, hogy zömében pénzügyi szakemberek, bankárok, gyárosok és a dohánymonopólium egykori bérlőiből kerültek ki.

Az 1848 és 1918 közötti időszakban 201 zsidó vallású személy emelkedett nemesi rangra. Ebben a periódusban megnövekedett a nobilitációk száma, rendkívüli karrierek válhattak valóra. A 19. és 20. század fordulóján a bécsi zsidó értelmiség már olyan meghatározóvá vált, hogy Hermann Bahr korabeli író szerint: „*Minden nimest, akinek egy kis esze és tehetsége van, azonnal zsidónak titulálnak...*”.

Bár a Monarchia 1860-70-es évek nobilitációs politikája mintegy tükrözi a politikai fejlődést, a liberalizmus korát, mégis ez az éra még mindig többre becsülte a rangot a vagyonnál.

A nemesi rangra emelés okai között továbbra is szerepeltek a klaszrikus érdemek, mint az államnak tett szolgálatok, de már a művészet-

ben, a tudományban, a gazdaság fejlődésében elért érdemek és egyéb humanitárius cselekedetek is szerepeltek az indokok között. 1848 után a kinevezésekben részesülők továbbra is a nagytőkésekből kerültek ki, ill. magánbankok, magánbiztosítók, magán vasúti társaságok, stb. vezetői, hivatalnokai közül. Azonban a zsidó nemesek növekvő száma kiváltotta a társadalom nemtetszését.

1909-1918 között 84 fő kapott nemesi rangot, amelyből 39 fő zsidó vallású, 29 római katolikus, 7 protestáns, 9 fő esetében nem ismert a vallási háttér.

Bár a 19. század második felében a nemesi titulusok már veszítettek egykori csillogásukból, még mindig a társadalmi felemelkedés, a Monarchiával, a császárral és a fennálló renddel való azonosulás jelképei voltak. A növekvő etnikai feszültségek, a nemzetiségek közötti konfliktusok miatt sokak számára a nemesi rang a korabeli uralkodó irányzat melletti kiállást képviselte. Mind a politikai jobboldal, mind a baloldal, mind pedig a független értelmiségiek részéről megfogalmazott kritikák a nobilitáció presztízsének hanyatlásához vezettek. A nemesi kinevezésekkel kapcsolatos botrányok is erősítették a közvélekedést, miszerint a nemesség feudális csökevény, amelynek nincs helye a modern liberális-demokratikus társadalomban.

Császári Éva